

Вахобов Абдурашид Расулович,
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси и.ф.н. доц.
Джантураев Умид Муҳаммадюсупович,
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси тингловчиси

ЎЗБЕКИСТОНДА МАЖБУРИЙ СУҒУРТАНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА МАВЖУД МУАММОЛАР

Аннотация: Мақолада мажбурий суғуртанинг мавжудлиги ва унинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни, замонавий иқтисодиётда суғурта иқтисодий барқарорлик ва хавфсизликни самарали ҳимоясини таъминлаши, давлатнинг ижтимоий сийсатини амалга оширишнинг муҳим механизми ва зарурий воситасига айланиб бориши ҳамда Ўзбекистонда мажбурий суғуртани ривожлантириш тенденциялари, мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этиш борасида таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: суғурта, мажбурий суғурта, суғурта назорати, суғурта бозори, жавобгарликни суғурталаш, мажбурий суғурта турлари, фуқаролик жавобгарлиги, тўловларни кафолатлаш.

Annotation: The article discusses the existence of compulsory insurance and its role in the country's economy, insurance in the modern economy to ensure effective protection of economic stability and security, becoming of insurance as an important mechanism and necessary tool for implementing social policy. In addition, proposals and recommendations on the development trends of compulsory insurance in Uzbekistan and solutions for existing problems are given.

Key words: insurance, compulsory insurance, insurance control, insurance market, liability insurance, types of compulsory insurance, civil liability, payment guarantee.

Кириш

Мамлакатимизни иқтисодий ривожлантириш, узоқ муддатга мўлжалланган стратегик мақсадларни амалга оширишда Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини ошириш ва мавқеини мустаҳкамлашга йўналтирилган таркибий ўзгаришлар, замонавий юксак технологияларга асосланган экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлайдиган ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш бугунги куннинг асосий устувор йўналишлардан бири саналади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида иқтисодиётни ривожлантириш ва инвестицияларни фаол жалб этиш мақсадида макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, соғлом рақобат, ишбилармонлик ва инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш учун зарур шароитларни яратиш, иқтисодиётда давлат иштирокини жиддий равишда камайитириш, юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, “яширин” иқтисодиётга қарши курашиш ва унинг улушини кескин қисқартириш борасида аниқ вазифалар белгиланган бўлиб,

унинг ижросини амалга ошириш бевосита иқтисодиёт тармоқларининг зиммасига жиддий масъулиятни юклайди. Иқтисодиётда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг узлуксизлигини таъминлаш ҳамда соҳа ва тармоқларга инвестиция киритиш орқали ўсишни рағбатлантириш борасида фаолият олиб боровчи суғурта компаниялари ҳам шулар жумласига киради.

Бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини таъминлашда ва аҳолини кўнгилсиз ҳодисалардан ҳимоя қилишда суғуртанинг ўзига хос муҳим ўрни бор. Суғурта ишлаб чиқаришнинг зарур унсурларидан бири сифатида бозор иқтисодиётига ўтишнинг муҳим иқтисодий дастакларидан ҳисобланади.

Суғурта замонавий Ўзбекистон молия тизимининг тез ривожланаётган соҳаларидан биридир. Нисбатан ёш бўлишига қарамай, молиявий муносабатларнинг ушбу соҳаси йилдан-йилга қайта тақсимлаш муносабатлари тизимида муҳим тутмоқда.

Ўзбекистонда бозор иқтисодиётининг ривожланиб бораётган ҳозирги шароитида мажбурий суғурта турларининг объектив зарурияти унинг муҳим ижтимоий функцияни бажариши, суғурта маданиятини ривожланишига кўшадиган ҳиссаси, суғурта компаниялари фаолияти учун барқарор молиявий базани яратиши, шунингдек бюджет маблағларини тежалишига кўшадиган ҳисса билан аниқланади.

Бозор иқтисодиёти шароитида суғуртанинг мажбурий турлари ижтимоий ҳимояни таъминлашда қанчалик долзарб эканлигини ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони билан Ўзбекистон Республикаси суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва ривожлантиришнинг 2007-2010 йилларга мўлжалланган дастури тасдиқланган.

Ушбу дастур республикада суғурта соҳасини ривожлантириш билан бир қаторда мажбурий суғуртанинг ижтимоий йўналтирилган тизимини яратишни кўзда тутади.

Ҳозирги кунда Республикамизда “Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш”, “Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш” ҳамда “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш” Қонунлари мавжуд.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистонда суғурта тизимининг ҳозирги ҳолатида мажбурий суғуртани ривожлантириш аҳолининг барча хавфли гуруҳлари ва ҳўжалик юритувчи субъектлар учун суғурта ҳимоясини ташкил этишга имкон беради, шунингдек фавқулодда вазиятлар ва табиий офатлар натижасида етказилган зарарларни қоплаш учун давлат бюджети харажатларини сезиларли даражада камайитишга эришиш мумкин.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Мажбурий суғуртанинг назарий ва амалий жиҳатлари бир қанча хорижлик олимларнинг илмий ишларида тадқиқ қилинган бўлиб, Ўзбекистонлик иқтисодчилар мажбурий суғуртанинг амалий жиҳатларини таҳлил қилган. Умуман, иқтисодий адабиётларда мажбурий суғуртанинг бошқа турларини

амалиётга жорий этиш муаммолари мамлакатимиз мисолида мустақил илмий-тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Таниқли классик иқтисодчилар таъкидлаган эдики, иш ҳақи натижасини ўзгартириш озми-кўпми меҳнатнинг натижаси билан боғлиқ бўлади. Аммо меҳнат натижалари тасодикий ҳодисалар туфайли пасайиши мумкин. Кўрилган зарарни қоплаш учун инсон яна кўпроқ меҳнат қилиши ва маҳсулот яратиши, тирикчилигини таъминлаши зарур бўлиб қолади. Шунинг учун ҳам инсон доимо ўзининг хўжалигига хавф солаётган тасодикий ҳодисалар билан курашиб келади (Сербиновский, Гарькуша, 2004).

Ўз мазмунига кўра мажбурий суғурта, суғурта қилдирувчилар томонидан фуқаролар (жисмоний шахслар)нинг, шунингдек юридик шахсларнинг мулкига ёки ҳаётига зиён етказилганда суғурта қилдирувчиларнинг (ёки суғурталанган шахсларнинг) манфаатларини ҳимоя қилади. Бу шуни англатадики, суғурта қилдирувчилар ёки суғурталанган шахслар томонидан учинчи шахсларнинг ҳаёти, соғлиги ёки мол-мулкига зарар етказилганда ушбу зарар жавобгарлик суғуртаси шартномаси бўйича, белгиланган суғурта суммаси доирасида қопланади (Филина, 2010).

Таҳлил ва натижалар

Бугунги кунда Ўзбекистон суғурта бозорида мажбурий суғуртанинг мавжудлиги суғурта хизматларининг мамлакатимиз иқтисодиётига кириб боришида энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича “Ҳаракатлар стратегияси” ишлаб чиқилган бўлиб, иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишарида суғурта соҳасини ривожлантириш юзасидан: янги турлардаги суғурта, лизинг ва бошқа молиявий хизматларнинг ҳисобига уларнинг ҳажмини кенгайтириш ва сифатини ошириш, капитални жалб қилиш ҳамда корхона, молиявий институтлар ва аҳолининг эркин ресурсларини жойлаштиришдаги муқобил манба сифатида фонд бозорини ривожлантириш¹ белгилаб берилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистон суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланиши бўйича ҳукумат, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги ҳамда масъул муассасалар томонидан қатор самарали чора тадбирлар амалга оширилмоқда, жумладан мажбурий суғуртанинг янги турларини, шу жумладан давлат ва жамият манфаатларини ҳисобга олган ҳолда кўчмас мулк ва қишлоқ хўжалиги хавфларини суғурталашни жорий этиш ва рўёбга чиқариш бўйича амалий ишлар олиб борилмоқда.

Мажбурий суғурта ҳозирги босқичда иқтисодий муносабатларнинг инкирозларга қарши ва кафолатли чоралар тизими сифатида кўриб чиқилиши керак, бунда юридик ва жисмоний шахсларнинг суғурта мукофотлари

¹ “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони.

ҳисобидан суғурта фондларини шакллантириш, кейинчалик эса суғурта ҳодисалари натижасида етказилган зарарларни қоплаш учун фойдаланишни назарда тутувчи муносабатларни ташкил этади.

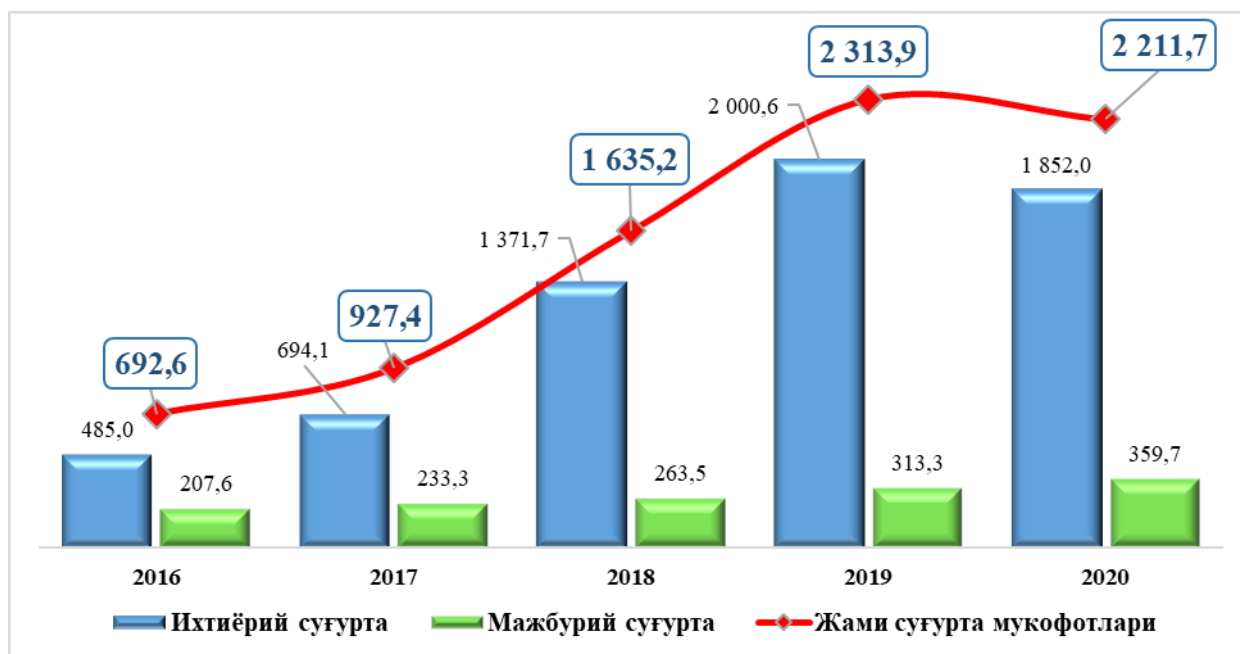
Ҳозирги кунда Ўзбекистон суғурта бозори учун мажбурий суғуртага бўлган объектив эҳтиёж қуйидаги омиллар билан боғлиқдир:

фавқулодда ҳолатларда давлат томонидан ёрдам бериш имконияти чекланган, сабаби ижтимоий сиёсат учун ажратиладиган молиявий ресурслар ҳажми кам миқдорларни ташкил этади;

деярли барча ишлаб чиқариш тармоқларида ишлатилаётган технологиялар ва асосий воситаларнинг эскирганлиги, бу ўз навбатида хавфсиз меҳнат жараёни ва атроф муҳитга зарар етказмаслик хавфини кафолатлай олмайди.

1-расм

Суғурта мукофотларининг суғурта турлари бўйича ўзгариш динамикаси (млрд.сўмда)

Манба: муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

Юқоридаги таҳлилий маълумотларга кўра, 2020 йилда мамлакат суғурта компаниялари томонидан йиғилган суғурта мукофотларининг умумий ҳажми ўтган йилга нисбатан камайганлигини кўришимиз мумкин. Бунга асосий сабаб пандемия даврида суғурта хизматлари кўрсатиш кўламининг сусайишини келтиришимиз мумкин. 2-расм маълумотларидан шуни кўришимиз мумкинки, жами суғурта мукофотларининг таркибида мажбурий суғурта улушининг ўсиб бораётган тенденцияси кузатилмоқда. 2020 йил ҳолатига мажбурий суғурта турлари бўйича жами суғурта мукофотлари ўтган йилга нисбатан ошганлигини кўришимиз мумкин, яъни 359,7 млрд.сўмни ташкил этган.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, биринчи навбатда мажбурий суғуртани жорий этишдан асосий мақсад бюджетнинг харажатлар қисмига

тушадиган оғирликни шаклландиган суғурта захиралари ҳисобидан камайтиришдир. Ушбу мақсадга эришиш учун юқорида келтирилган мезонлардан фойдаланган ҳолда мажбурий суғурта тизимининг самарали ишлаши ва молиявий барқарорлигини таъминлаш, шунингдек суғурта фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш самарадорлигини ошириш зарур. Бироқ ушбу чора-тадбирлар суғурта фаолиятининг мазкур соҳасида монополия шаклланишига йўл қўймаслиги керак.

Бундан ташқари, мажбурий суғуртани амалга ошириш механизмларини белгиладиган қонунчилик базасини такомиллаштириш, шунингдек, мажбурий суғуртани тартибга солувчи республика қонунларини қабул қилиш лозим. Мажбурий суғурта турларини ривожлантиришда, авваламбор, мавжудларини сақлаб қолган ҳолда уларни такомиллаштириш ва янгиларини жорий этиш зарур. Дарҳақиқат, Ўзбекистондаги мавжуд камчиликларга қарамай бугунги кунда мажбурий суғуртанинг самарали тизими ривожланиб келмоқда, суғурта инфратузилмаси шаклланган ва мажбурий суғурта турларини амалга оширишнинг ўзига хос тажрибаси тўпланган. Қисқа вақт ичида давлат монополиясига барҳам берилиб, ҳақиқий мустақил миллий суғурта тизими шаклланиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий маълумотларига кўра, мамлакат суғурта бозорининг 2020 йил якунларидаги таҳлили бўйича бозорда 40 нафар суғурта компанияси фаолият юритган бўлиб, уларнинг 8 таси ҳаётни суғурта қилиш соҳасида, қолган 32 таси умумий суғурта соҳасида фаолият олиб борган.

1-жадвал

Суғурта мукофотининг ЯИМдаги улуши

Кўрсаткич номи	Бирлиги	2019 йил	2020 йил	2021 йил 1-чорак
Жорий нархларда ҳисобланган ЯИМ	млрд.сўм	510 117,19	580 203,17	128 556,85
Аҳоли сони	минг киши	33 256	33 905	34 559
Йиғилган суғурта мукофоти	млрд.сўм	2 313,90	2 213,71	669,37
ЯИМ да суғурта мукофоти улуши	фоизда	0,454%	0,382%	0,521%
Аҳоли жон бошига суғурта мукофоти	минг сўм	69,58	65,29	19,37

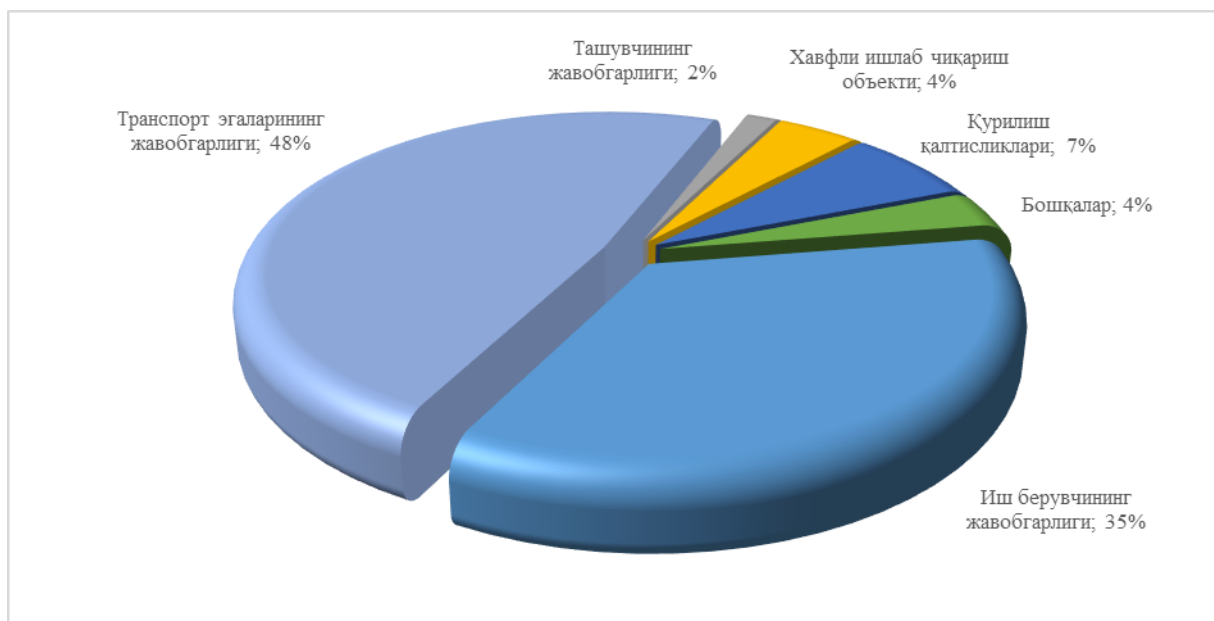
Манба: муаллиф томонидан Молия вазирлиги (www.mf.uz) ва Давлат статистика қўмитаси (<https://stat.uz/uz/>) маълумотлари асосида тайёрланди.

Мамлакат аҳолиси сонининг мунтазам ошиб бориши натижасида суғурта хизмат турлари, уларни тақдим этувчи суғурта компаниялари сонининг ҳамда хизматлар кўламининг ортишига зарурат юзага келади. Шу нуқтаи-назардан олиб қараганда, суғурта мукофотларининг ЯИМдаги улуши ҳам ортиб боради ва бу кўрсаткич барча ривожланган давлатларда суғурта соҳасининг ривожланганлик ва қамров даражасини белгиловчи омил бўлиб хизмат қилади. 2019 йил 2 августда қабул қилинган 4412-сонли Президент қарорида ҳам

суғурта мукофотларининг ЯИМдаги улушини ҳамда аҳоли жон бошига тўғри келувчи суғурта мукофотлари ҳажмини мунтазам ошириб бориш вазифалари белгиланган эди². Юқоридаги жадвал маълумотларининг кўрсатишича, таҳлил этилаётган кўрсаткичнинг 2019 йилдаги 0,4 фоизли миқдорида 2020 йилга келиб 0,38 фоизли пасайиш кузатилган. Буни тўғридан-тўғри бутун дунёда ва албатта Ўзбекистонда ҳам авж олган ҳамда нафақат мамлакатнинг ижтимоий муҳитига, балки иқтисодиётнинг ҳам турли тармоқларига таъсир кўрсатган эпидемиянинг салбий оқибатлари натижаси деб баҳолаш мумкин. Бироқ бундай салбий вазиятнинг оқибатларини бартараф этиш бўйича ўз вақтида белгиланган стратегик чора-тадбирларнинг амалга ошиши натижасида барча соҳада яна ўсиш кузатилди ва жадвал маълумотларида келтирилганидек, суғурта мукофотларининг ЯИМдаги улуши 2021 йилнинг ҳозирги даври ҳолатига 0,521 фоизни ташкил этмоқда. Албатта, бундай ўсиш динамикасини соҳада олиб борилган ислохотлар самараси деб изоҳлаш мумкин.

2-расм

Мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта мукофотларининг улуши, 2020 й. (%)

Манба: муаллиф томонидан Молия вазирлиги (www.mf.uz) ва Давлат статистика қўмитаси (<https://stat.uz/uz/>) маълумотлари асосида тайёрланди.

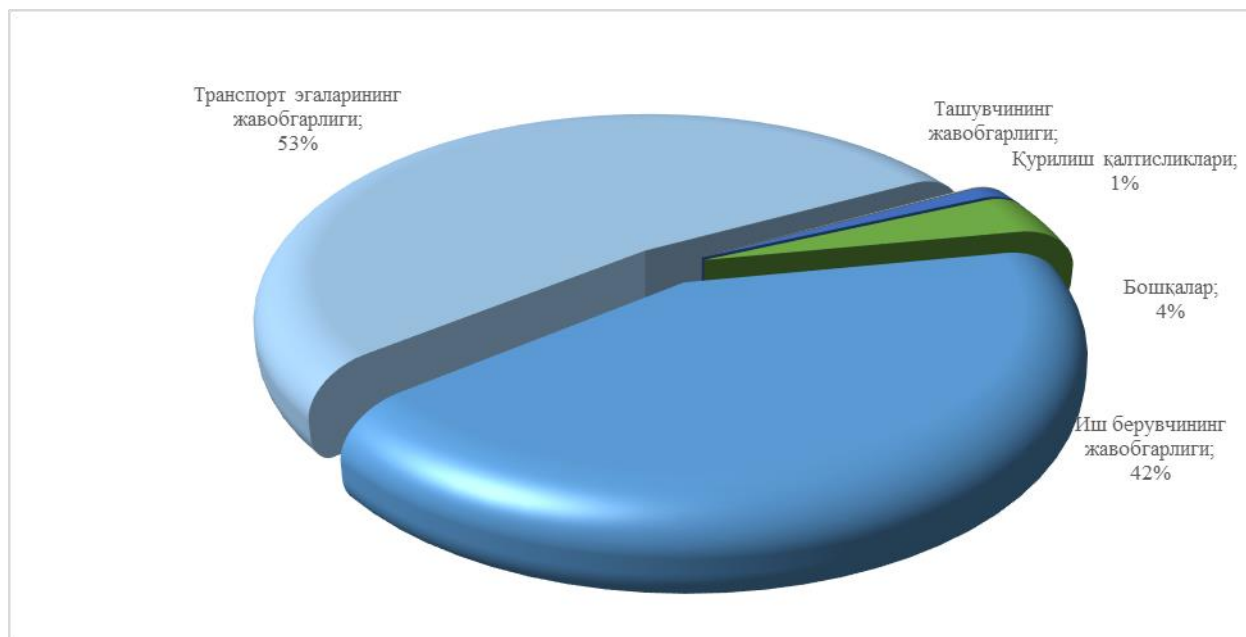
Маълумки, бугунги кунда мамлакатда ўнга яқин мажбурий суғурта турлари амал қилади ва уларни жорий қилишнинг асосий сабаби аҳолини ижтимоий ҳимоялаш ҳисобланади. Расмда 2020 йилда маҳаллий бозорда тўпланган жами мажбурий суғурта бўйича мукофотларнинг таркиби келтирилган бўлиб, ҳисобот даврида мажбурий суғурта мукофотларининг салмоқли қисми ТВЭФЖМС – 48 фоиз ва ИБФЖМС – 35 фоизга тўғри келган.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги ПҚ-4412-сонли “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.

Аввалги таҳлилларда айтиб ўтилганидек, мазкур икки тур мамлакат аҳолисини энг кўп қамраб олган суғурта турлари саналади. Ташувчиларнинг фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғуртасининг амалиётга жорий қилинганига 6 йил бўлган бўлса-да, у барча ташувчи ташкилот ва уларнинг таркибидаги транспорт воситалари йўловчиларини қамраб олгани йўқ, буни расмдаги 2 фоизли улушдан яққол билиш мумкин. Аҳолининг ҳар куни жамоат транспорти ёки йўналишли таксилардан фойдаланиши ҳамда йўл транспорт ҳодисаларининг кўп содир бўлишини ҳисобга олиб, бу суғурта турининг амалга оширилишини қатъий назорат қилиш лозим, деб ҳисоблаймиз. Умуман, ТВЭФЖМСнинг қамров даражаси қолган барча мажбурий суғурта турларига нисбатан етакчилик қилмоқда. Иш берувчиларнинг ва ташувчиларнинг фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғуртаси соҳасида ҳал этилиши керак бўлган муаммолар талайгина, бу ҳақда диссертация ишининг кейинги бўлимларида тўхталамиз.

3-расм.

Мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта тўловлари улуши, 2020 й. (%)

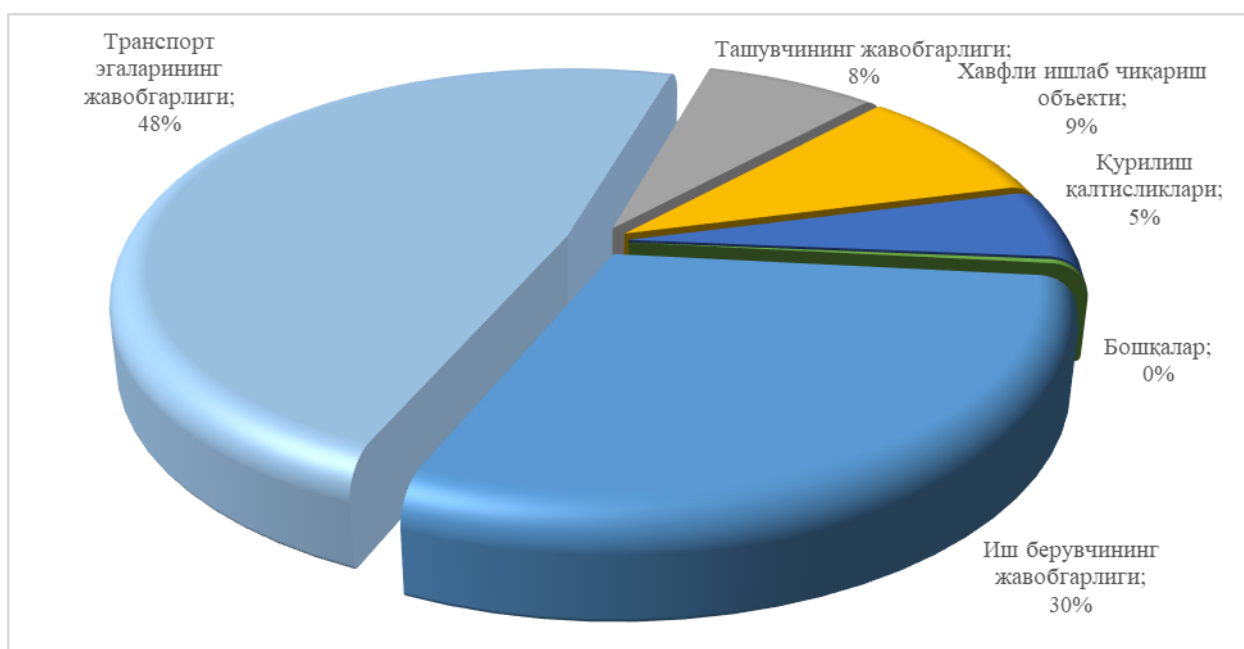
Манба: Расм муаллиф томонидан Молия вазирлиги (www.mf.uz) ва Давлат статистика кўмитаси (<http://stat.uz/uz/>) маълумотлари асосида тайёрланди.

Расмда 2020 йил давомида мамлакат суғурта бозорида амалда бўлган мажбурий суғурта турлари бўйича амалга оширилган суғурта тўловларининг тақсимланиши фоизларда келтирилган бўлиб, унинг салмоқли қисми, яъни жами тўловларнинг 95 фоизи транспорт эгаларининг ҳамда иш берувчиларнинг жавобгарлиги суғуртасига тўғри келганлигини айтиб ўтиш жоиз. Бироқ бу ҳолат бошқа мажбурий суғурта турларида суғурта ҳодисалари рўй берганлигини инкор этолмайди. Сабаби, юқорида таъкидлаб ўтилганидек, маҳаллий суғурта бозорида мажбурий суғуртанинг етарлича ҳуқуқий асосга ва назорат тизимига эга бўлмаганлиги боис уни амалга оширишда жуда кўп муаммолар мавжуд. Ўзбекистонда ташувчилар сони ҳамда йўл-транспорт

ҳодисаларининг кўп содир бўлганлигига қарамай бу соҳа бўйича жами 1 фоизли тўловлар амалга оширилган. Қисқа қилиб айтганда, юқоридаги расмнинг ўзиёқ мажбурий суғуртанинг амалдаги бажарилиш ҳолатини яққол тасаввур қилиш имконини беради.

4-расм

**Мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта
мажбуриятлари улуши, 2020 й. (%)**

Манба: Расм муаллиф томонидан Молия вазирлиги (www.mf.uz) ва Давлат статистика қўмитаси (<http://stat.uz/uz/>) маълумотлари асосида тайёрланди.

Мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта мажбуриятларининг тақсимланиш ҳолатида ҳам худди юқоридаги тенденцияни кузатиш мумкин. Мажбуриятлар соҳасида ҳам транспорт эгаларининг ва иш берувчиларнинг жавобгарлиги суғуртаси етакчилик қилмоқда. Мамлакатда қурилиш соҳасида олиб борилаётган талай лойиҳаларнинг мавжудлигига қарамай қурилиш рисклари суғуртаси бу соҳани тўлиқ қамраб ололмаган. Шунингдек, бошқа мажбурий суғурта турларининг ҳуқуқий асосини ҳамда уларни мониторинг қилиш тизимини жадал суръатларда ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш зарурати юзага келади.

Ўзбекистонда бозор иқтисодиётининг ривожланиб бораётган ҳозирги шароитида мажбурий суғурта турларининг объектив зарурияти унинг муҳим ижтимоий функцияни бажариши, суғурта маданияти ривожланишига қўшадиган ҳиссаси, суғурта компаниялари фаолияти учун барқарор молиявий базани яратиши, шунингдек бюджет маблағларини тежалишига қўшадиган ҳисса билан аниқланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистон суғурта тизимининг ҳозирги ҳолатида мажбурий суғуртани ривожлантириш аҳолининг барча хавфли гуруҳлари ва хўжалик юритувчи субъектлар учун суғурта ҳимоясини ташкил этишга имкон беради, шунингдек фавқулодда вазиятлар ва табиий

офатлар натижасида етказилган зарарларни қоплаш учун давлат бюджети харажатларини сезиларли даражада камайтиришга эришиш мумкин. Ушбу жиҳатдан ҳар қандай мамлакат учун мавжуд рискларнинг суғурта механизми билан қамраб олиниши муҳим иқтисодий кўрсаткич ҳисобланади.

Мажбурий суғурта турларининг ривожланиши суғурта хизматлари бозорининг асосий ташкил этувчиси сифатида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг қўшимча молиялаштириш масалаларини ҳал қилишга қаратилган бўлиб, иқтисодиётда барқарорликни таъминлайдиган муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари мажбурий суғурта турларининг тўлиқ ва иқтисодий жиҳатдан мутаносиб ривожланиши хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида суғурта маданиятининг ўсишига, бу эса ихтиёрий суғурта турларининг ривожланишига олиб келади³.

Мажбурий суғурта турларини тартибга солишнинг долзарблиги ва мажбурийлиги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида “мажбурий суғурталаниши лозим бўлган объектлар, улар суғурталанишига сабаб бўладиган хавфлар ва суғурта пулининг энг кам миқдорлари қонун ҳужжатлари билан белгиланади” деб таъкидлангандир. Бундай вазиятда ҳуқуқий қарама-қаршиликлар (зиддиятлар) пайдо бўлади. Яъни суғурта турини мажбурий деб аташамиз учун бу ҳақда қонун бўлиши кераклиги таъкидланган. Ҳозирги кунда бу талабга жавоб берадиган учта қонун ҳужжати мавжуд:

транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш;

иш берувчиларнинг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш;
ташувчиларнинг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш.

Бошқа томондан эса кўплаб мажбурий суғурта турлари қонун ости (қонун бўлмаган) ҳуқуқий ҳужжатлар билан киритилган. Бунда суғурта хизматларини тўғри амалга ошириш учун бил хил кафолатларнинг берилиши ва шарт-шароитларни таъминланиши керак бўлади.

Ҳар қандай давлат ўзининг бюджетидан хавфларни олдини олишга сарфланадиган харажатларни камайитиришда мажбурий суғурта турларини жорий этади. Шунингдек, мажбурий суғурта турларини жорий этиш орқали фуқароларда суғурта “одати” шаклланиб боради. Бу борада мажбурий суғурта турларининг ўрни бекиёсдир. Ҳозирги босқичда мажбурий суғурта турларини ривожлантириш бўйича давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйдагилардан иборат бўлиши керак:

суғурта хизматлари бозорида мажбурий суғурталашнинг қонуний базасини шакллантириш;

мажбурий суғурталашнинг услубиётини ривожлантириш;

суғурта фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш ва назорат қилишнинг самарали механизмларини яратиш;

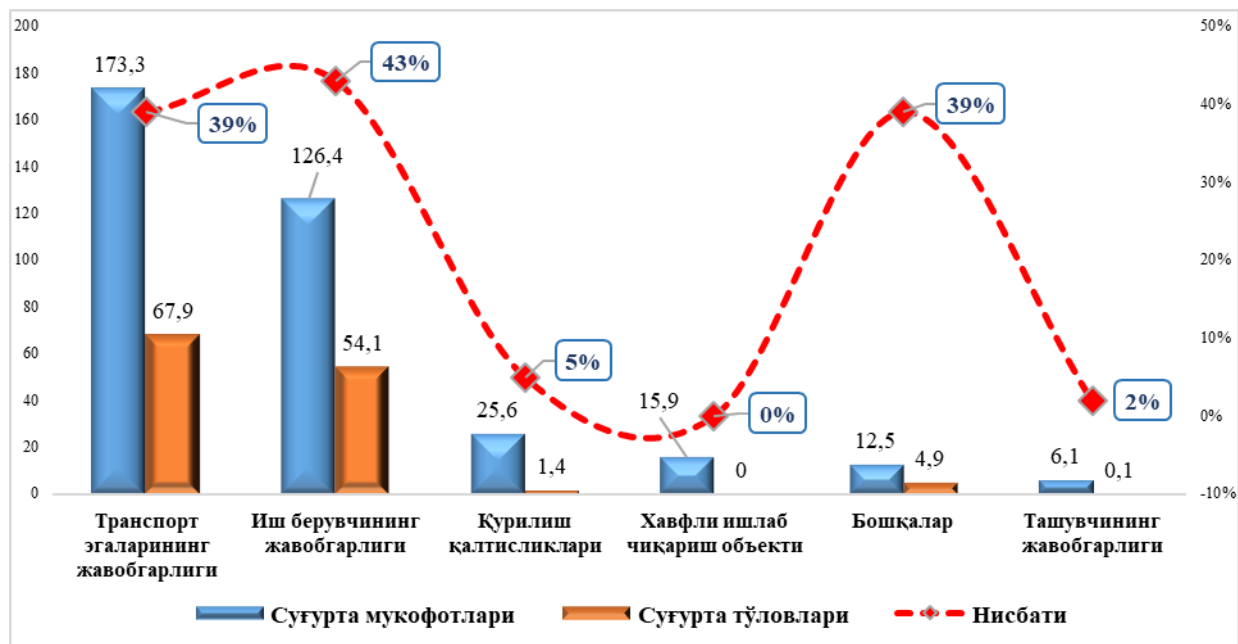
³ Ширшов В Ю Теоретические аспекты сущности обязательного страхования // Приложение к журналу «Экономические науки» 2006 -№1 -0,65 п л.

хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганган ҳолда миллий суғурта тизимининг халқаро суғурта бозорига интеграциясини таъминлаш.

Мажбурий суғурта турлари орқали суғурта майдони, кўлами ва унинг қамровлиги ошади, яъни мажбурий суғурта соҳасига кўплаб суғурта объектларининг жалб қилиниши орқали суғурта мукофоти, тариф ставкаси миқдори камайиб боради.

5-расм

Мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта тўловларининг суғурта мукофотларига нисбати, 2020 й. (млрд.сўм, %)

Манба: Расм муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

Юқоридаги 6-расм маълумотларида мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта тўловларининг суғурта мукофотларига нисбати таҳлил қилинган. Унга кўра иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш 43 фоиз билан энг юқори ўринда турганини кўришимиз мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, мамлакат суғурта бозорида ҳозирги кунда амалга оширилаётган мажбурий суғуртани таҳлил қилиш ва хусусиятларини ўрганган ҳолда қуйидаги камчиликларни аниқлаш имконини берди:

суғурта компанияларининг фаолиятидаги ҳудудий номуносивлик;
давлат томонидан назорат қилишнинг деярли йўқлиги ёки сустлиги;
бозорда ҳудудий суғурта компанияларининг мавжуд эмаслиги.

Мажбурий суғуртани ривожлантириш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

аҳоли манфаатларига максимал даражада жавоб берадиган суғурта маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

аҳолининг суғурта компанияларига бўлган ишончи ошишига олиб келадиган максимал даражада ошқоралик сиёсатини олиб бориш;

мажбурий давлат суғуртаси устидан ҳар томонлама назоратни таъминлаш, бунда назорат ҳам ички ва ташқи бўлиши керак;

қонунчилик базасини такомиллаштириш (солиқ имтиёзларини бериш, соддалаштириш), суғуртанинг устувор турларини ҳисобга олган ҳолда ривожлантириш;

мажбурий суғурталашнинг ахборот алмашиш каналларини такомиллаштириш, суғурталанувчилар ва жабрланганларнинг ягона базасини яратиш, бу суғурта компаниялари ўртасида маълумот алмашишни тезлаштиради ва фирибгарлик ҳолатларини кузатиш имконини беради;

мавжуд ва янги ишлаб чиқарилаётган суғурта маҳсулотларини реклама қилиш ишларини яхшилаш, суғурта дастурларининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда уларни кенг тарғиб қилиб бориш.

Хулоса

Маълумки, мажбурий суғурта ижтимоий ҳимоя тизимининг муҳим бўғинларидан бири ҳисобланади. Иқтисодиётнинг бозор шароитлари асосида ривожланишида суғуртанинг мажбурий турлари муҳим аҳамият касб этади.

Бунинг сабаби шундаки, мажбурий суғурта ўзида нафақат ижтимоий ҳимоя элементларини намоён этади, балки бозор муносабатларига хос бўлган жиҳатларни ҳам ифодалайди. Бизнинг фикримизча, мажбурий суғуртанинг амалиётга жорий этилиши мамлакат миқёсида суғуртанинг аҳоли барча қатламлари орасига кириб боришига ва шу орқали суғурта маданияти ошишига хизмат қилади.

Шундай экан, бугунги кунда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш мақсадида амалга оширилаётган мажбурий суғурта турларини ривожлантириш ҳамда ушбу суғурта турлари бўйича амалга оширилаётган хизматларни халқаро талаблар асосида шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги кунда асосий муаммолардан бири аҳолини ижтимоий ҳимоялашда мажбурий суғурта турларининг етарли даражада йўлга қўйилмаганлигидир. Ўзбекистон Республикаси суғурта бозорида мажбурий суғуртанинг ўсиш суръатларидан ихтиёрий суғуртанинг ўсиш суръатлари анча юқоридир. Бу бир томондан яхши кўрсаткич, аммо мажбурий суғуртанинг ҳам суғурта фаолиятининг ривожига ўз ўрни бор.

Ўзбекистонда бугунги кунда суғурта соҳаси жамият ичига чуқур кириб бормаган. Мажбурий суғурта эса бу масаланинг ечими сифатида энг самарали йўл деб қараш мумкиндир. Ҳар қандай фуқаро суғурталангандан сўнг аввало суғуртанинг нима эканлигини тушуниб этади, унинг афзаллик томонлари унинг онгига сингади, суғуртага нисбатан бўлган муносабати ўзгаради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик Кодекси. 1996 йил (ўзгартириш ва қўшимчалар билан).

2. Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 2002 йил 28 май (ўзгартириш ва қўшимчалар билан).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-618-сонли “Суғурта хизматлари бозорини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2007 йил 10 апрел.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 141-сонли қарори. 2008 йил 24 июн.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ПҚ-177-сонли “Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 24 июн.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ПҚ-266-сонли “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори. 2015 йил 15 сентябр.
7. Ўзбекистон Президентининг ПФ-4947-сонли “2017–2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. 2017 йил 7 феврал.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ПҚ-222-сонли “Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги” Қарори. 2019 йил 16 март.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 4412-сонли “Ўзбекистон Республикасининг суғурта боорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори, 2019 йил 02 август. Миллий қонунчилик базаси: <https://www.lex.uz/docs/4459802>
10. Грачева Е.Ю., Болтинова О.В. (2011) Правовые основы страхования 57 стр.
11. Гвозденко А.А.(2003) Основы страхования: Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика.
12. Козлова А.В. (2015) Обязательное страхования в республике Беларусь. Отечественна и зарубежной опыт. Курсавая работа. 3-6.
13. Шинкаренко И.Э. (2011) Страхование ответственности: Справочник. 2-е изд., испр. и доп. - М.: Анкил.
14. Merh R., Cammack E. (2006) Principles of Insurance. Second Editoin., Taylor & Francis. - С. 294.
15. <http://www.mf.uz>–Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.
16. <http://www.Uzreport.com> – SAIPRO рейтинг агентлигининг расмий сайти.
17. www.president.uz/uz/2703 маълумотлари.